

SADRŽAJ

PREDGOVOR HRVATSKOM IZDANJU	5
UVOD	9
PRVO POGLAVLJE	
SUSRETI I SUKOBI IZMEĐU RANOGA KRŠĆANSTVA I POGANSKE FILOZOFIJE	15
I. KRŠĆANSTVO I POGANSKA KULTURA 2. STOLJEĆA	17
1. Takozvano »sretno doba« Carstva	17
2. Govorništvo	19
3. Kršćanstvo i sofistička kultura	22
II. JEDINI BOG ILI PRVI BOG?	26
1. Oblikovanje kršćanskog monoteizma	26
2. Oblikovanje poganskog henoteizma	28
3. Osobine najvišega boga u monoteizmu i henoteizmu	31
4. Bog i najviša racionalnost	37
III. GNOSTICIZAM	39
1. Narav gnosticizma. Terminološka pitanja	39
2. Dijalektički odnos s grčkom mišlju	41
2.1. Plotinova polemika	42
2.2. Odnosi s helenističkim misteriozofijskim naucima	44
3. Dualizam i antikozmizam	44
4. Podrijetlo svijeta i antropogonija	46
5. Valentin	48
6. Justin gnostik	51
7. Bazilid	51
	741

8. Nekršćanski spisi platonističkog obilježja u korpusu knjižnice Nag Hammadi	54
9. Marcion	57
10. Apel	60
11. Hermogen	61
IV. APOLOGETIKA	63
1. Justin	64
1.1. Protiv filozofije	64
1.2. Justin i filozofija	65
1.3. Nauk o Logosu	66
1.4. Logos i ljudska povijest	67
1.5. Zajedničke istine kršćana i Grka	70
1.6. Učenje o Bogu	71
1.6.1. Bog i božanski Logos	72
1.6.2. Teorija o dva stadija Logosa	73
1.6.3. Logos stvoritelj	74
1.7. Kozmologija	74
2. Tacijan	75
3. Atenagora	77
4. Teofil Antiohijski	79
5. Irenej	81
6. <i>Opomena Grcima</i> Pseudo-Justina i Hipolita	83
V. CELZO	88
DRUGO POGLAVLJE	
ALEKSANDRIJSKA ŠKOLA	97
I. PANTEN	97
II. KLEMENT ALEKSANDRIJSKI	98
1. Klementov stav prema filozofiji	99
1.1. Grčka filozofija i njezino podrijetlo	99
1.2. Grčka filozofija i kršćanstvo	102
1.3. Različite grčke filozofije	103
2. Mitovi i religije	103
3. Klementova kršćanska filozofija	106
3.1. Učenje o spoznaji	106

3.2. Vjera i gnoza	108
3.3. Prava gnoza i pravi gnostik	109
3.4. Kontemplacija i negativna teologija	112
3.5. Preteče negativne teologije	114
3.6. Metafizika i učenje o Bogu	114
3.7. Učenje o Logosu	117
3.8. Fizika. Učenje o svijetu	119
3.9. Etika	120
III. ORIGEN	124
1. Origen i filozofija. Problem dvojice Origena	124
2. Origenova teologija	129
2.1. Trinitarni nauk	131
2.2. Origen i Numenije	135
2.3. Origen i Plotin	138
3. Etika	140
3.1. Providnost	140
3.2. Slobodna volja	141
3.3. Providnost i zvijezde	146
3.4. Providnost i molitva	148
4. <i>Arché i telos</i>	151
4.1. Preegzistencija razumnih bića	151
4.2. Stvoreno tijelo i uskrslo tijelo	152
5. Egzegeza	154
6. Fizikalna i astronomijska učenja	161
IV. GREGORIJE ČUDOTVORAC	165
V. METODIJE	168
TREĆE POGLAVLJE	
KRŠĆANSKA FILOZOFIJAU DOBA LATINSKE APOLOGETIKE	173
I. TERTULIJAN	173
1. Tertulijan i filozofija	177
2. Tertulijanov iracionalizam	179
3. Tertulijanova teologija	179
3.1. Pojam Boga	180
3.2. Ostala svojstva Boga	180

4. Spoznaja Boga	184
5. Trinitarni nauk	186
5.1. Jedinstvo i Trojstvo; supstancija i osoba	186
5.2. Supstancija i osoba	188
5.3. Rađanje Sina	193
6. Tertulijanova etika	200
6.1. Učenje o ljudskoj duši; traducijanizam	200
6.2. Obrana tijela	202
7. Kreposti: Tertulijan i stoička tradicija	205
II. KRŠĆANSKA FILOZOFIJA U 3. STOLJEĆU NA ZAPADU	207
1. Novacijan	207
2. Ciprijan	210
3. Minucije Feliks	212
III. KRŠĆANSKI HERMETIZAM	219
ČETVRTO POGLAVLJE	
KONSTANTINOVO DOBA	225
I. POGANI I KRŠĆANI U KONSTANTINOVO DOBA	225
1. Latinski panegirici	226
2. Panegirici i kultura carskog doba	228
3. Bog je »um«	228
4. Henoteizam	230
5. Poezija Konstantinova doba	232
6. Govor proročišta o bogu	234
7. »Govor zboru svetih«	236
II. PORFIRIJE	236
1. Porfirije Apostata?	236
2. »Protiv kršćana«	237
2.1. Datiranje	237
2.2. Sistematizacija fragmenata	238
2.3. Nove perspektive o Porfiriju kao neprijatelju kršćanstva	240
3. Teme i motivi Porfirijeve protukršćanske polemike	245
4. Kršćanski pisci pred Porfirijevim optužbama	249
4.1. Metodije Olimpijski	249
4.2. Euzebije Cezarejski	250

4.3. Apolinar Laodicejski	251
4.4. Jeronim	252
4.5. Augustin	255
4.6. Pakat i djelo <i>Protiv Porfirija</i>	260
III. ARNOBIJE	265
1. Vrhovno božanstvo	266
2. Podrijetlo i sudbina duše	267
3. Polemika protiv anamneze	272
4. Kristova objaviteljska uloga i navodni Arnobijev epikureizam	274
5. Pitanje o <i>virī novi</i>	277
6. Pokušaj bilance	281
IV. LAKTANCIJE	283
1. Laktancije apologet	284
2. <i>Sapientia</i> i <i>summum bonum</i>	285
3. Bog i čovjek	287
4. Učenje o Bogu	290
4.1. <i>Mens et ignis divinus</i>	290
4.2. Božja svojstva	291
4.3. Laktancijev eklekticizam	292
4.4. Trinitarni nauk	294
5. Dualizam	295
6. Hermetizam	297
7. Filozofija i mistika	305
V. EUZEBIJE	306
1. Euzebijeva apologetika	307
2. Euzebijevo naučavanje	311
3. Prvi obris trinitarne teologije	314
PETO POGLAVLJE	
EKLEKTICIZAM U KRŠĆANSKOJ MISLI LATINSKOG SVIJETA	
U 4. I 5. STOLJEĆU	317
I. HILARIJE IZ POITIERSA	317
1. Kritika filozofije	319
2. Razvoj Hilarijeve misli	319

3. Bog	319
3.1. Božja narav	320
3.2. Božja beskonačnost	320
3.3. Netjelesni Bog	321
3.4. Bog je »impassibilis«	321
3.5. Nepromjenjivi Bog	321
3.6. Božja srdžba	322
3.7. Neizrecivi Bog	323
3.8. Ostala Hilarijeva promišljanja	324
4. Rječnik »supstancije«	325
II. KALCIDIJE	330
1. Kalcidije: njegov povijesni lik	330
2. Kalcidije i kršćanstvo	332
3. Kršćanstvo i srednji platonizam kod Kalcidija	335
III. JERONIM	338
1. Bog u Jeronimovoj misli	339
2. Jeronim i Ciceron	342
3. Zanimanje za aritmologiju	345
4. Jeronim i grčka filozofija	348
5. Jeronim i Porfirije	349
IV. JULIJAN EKLANSKI	354
1. Korištenje aristoteljskih kategorija	355
2. Narav i volja	360
3. Narav i <i>peccatum</i>	361
ŠESTO POGLAVLJE	
ZAPADNI PLATONIZAM	369
I. MARIJE VIKTORIN	370
1. <i>Parietes non faciunt christianos</i> – Zidovi ne čine kršćane	370
2. <i>Status quaestionis</i>	371
3. Trojstvo	375
3.1. Plotin	376
3.2. Porfirije	377
3.3. Gnosticizam	379
4. Otac	384

5. Sin	391
II. AMBROZIJE	391
1. »Milanski neoplatonistički krug«	393
2. Ambrozijev platonizam	394
3. Ostali filozofski izvori	395
4. Polemika s filozofijom	398
III. AUGUSTIN	400
1. Razvoj Augustinove misli	404
1.1. Aristotelove <i>Kategorije</i>	405
1.2. Prvo filozofsko djelo: <i>Ono što je lijepo i skladno</i>	405
1.3. Skeptičko razdoblje	406
1.4. Ciceronov <i>Hortenzije</i>	407
1.5. Susret s neoplatonizmom	408
1.6. »Dijalozi« iz Cassiciacuma	409
1.7. Povratak u Afriku	411
1.8. Povijest grčke filozofije	411
1.9. Kritika platonizma	413
1.10. Polemike protiv ostalih filozofija	415
1.10.1. Protiv Apulejeve demonologije	415
1.10.2. Protiv školskog stoicizma	415
1.10.3. Polemika protiv Hermesa	415
1.11. Drugi antički filozofi: Varon i pitagorejci	416
2. Augustinov platonizam	417
2.1. Kršćanski Bog i neoplatonski bog	418
2.2. Tumačenje Izl 3,14	419
3. Trojstvo	421
4. Stvaranje <i>ex nihilo</i>	424
5. Red i ustroj svemira	426
5.1. Ideje i ljepota	427
5.2. Mjera-broj-težina	428
6. Trijade u svemiru i u Bogu	429
6.1. Trijada mjera-broj-težina	429
6.2. Mjera-broj-red	431
6.3. Bitak, oblik, red	432
6.4. <i>Mensura – numerus – ordo</i> . Broj	433
7. Podrijetlo zla	435
8. Udaljavanje od Boga	436
9. Povratak Bogu: uzdizanje duše	439
10. Ostale teme	439
10.1. Sjećanje	747

10.2. Vrijeme i vječnost	440
11. »Posljednji« Augustin	441
IV. KLAUDIJEAN MAMERTO	445
V. BOETIJE	447
1. Povijesno-kulturalno razdoblje	447
2. Veliki Boetijev kulturalni projekt	448
3. Boetije i grčka znanstvena tradicija	450
4. Platon i Aristotel	456
5. Boetije teolog	458
5.1. Bog u Boetijevoj misli	458
5.2. Boetijeva kristologija	461
5.3. Participiranje u Bogu i stvarnost stvari	463
5.3.1. Participacija prema Boetiju	465
5.3.2. Participacija i kršćanski nauk	470
6. Leksički problemi	474
7. »Utjeha filozofije«	476
8. Boetije i svršetak patrističke filozofije na Zapadu	486
SEDMO POGLAVLJE	
GRČKI PLATONIZAM U 4. I 5. STOLJEĆU	489
I. ARIJANSKI PISCI	489
1. Arije	489
2. Aecije	491
3. Eunomije	492
3.1. Eunomijev anomejizam	492
3.2. Eunomijeva lingvistička učenja	493
II. KAPADOCIJSKI OCI	494
1. Bazilije	494
1.1. Božje biće	496
1.2. Božja narav	497
1.3. Supstancija i hipostaza	498
1.4. Spoznaja Boga	503
1.5. Bazilijeva kozmologija	504
1.6. Bazilije i poganska etika	508
2. Gregorije Nazijanski	515

2.1. Askeza, duhovnost i platonizam	516
2.2. Etika	531
2.3. Platonička teologija Gregorija Nazijanskog	536
3. Gregorije Nisenski	551
3.1. Gregorije Nisenski i platonizam	551
3.2. Gregorije Nisenski i stoicizam	553
3.3. Gregorije Nisenski i aristotelizam	553
3.4. Poznavanje ostalih filozofskih nazora toga doba	554
3.5. Dvije razine stvarnosti	555
3.6. Zlo	557
3.7. Božja nespoznatljivost	560
3.8. Božja <i>energheia</i> i <i>dynamis</i>	561
3.9. Božja narav	561
3.9.1. Pozitivna svojstva	562
3.9.2. Negativna svojstva	565
3.10. Trinitarna teologija	569
3.10.1. Otac i Logos	569
3.11. Antropologija	573
3.12. Psihologija i etika	576
3.13. Duša i tijelo	577
3.14. Antropologija Gregorija Nisenskog	579
3.15. Težiti za Bogom i postati sličan Bogu	583
3.16. Povratak u prvobitno stanje (apokatastaza)	585
4. Učenje o ljudskom jeziku	586
III. SINEZIJE CIRENEJSKI	593
1. Trinitarni nauk	593
2. Kozmologija	598
OSMO POGLAVLJE	
FILOZOFSKA KULTURA GRČKOGA KRŠĆANSTVA	
U 4. I 5. STOLJEĆU	601
I. ATANAZIJE	602
II. DIDIM ALEKSANDRIJSKI	604
III. NEMEZIJE EMEŠKI	608
1. Ustrojstvo čovjeka	610
2. Čovjek i providnost	612

IV. TEODORET CIRSKI I NJEGOVO OKRUŽJE	613
1. Motivi iz trinitarne teologije	613
2. Ostali filozofski motivi	613
3. Djelo <i>Kršćanska pitanja poganima</i>	615
V. ĆIRIL ALEKSANDRIJSKI	620
1. Drevni poganski pjesnici	622
2. Zbirke mišljenja filozofâ	623
3. Platon	625
4. Aleksandar Afrodisijski	627
5. Porfirije	630
5.1. Etika	630
5.2. Porfirijevo djelo <i>O suzdržavanju od žrtvovanja živih bića</i>	632
5.3. Porfirijeva <i>Povijest filozofije</i>	634
5.4. »Pitagorin život«	636
5.5. Porfirijevo djelo <i>Protiv kršćana</i>	638
5.6. Nauk o Trojstvu	639
5.6.1. Porfirijeva božanska trijada	639
5.6.2. Božanska trijada kod Platona	641
5.6.3. Plutarh, Numenije i Plotin	642
5.6.4. Poganske potvrde: Plotin	643
6. Hermes Trismegistos	646
7. Ćirilov zaključak	650
8. Primjer kršćanskoga konkordizma	651
VI. ŠKOLA U GAZI	654
1. Eneja iz Gaze	654
2. Zaharija »skolastik«	657
DEVETO POGLAVLJE	
KRŠĆANSKA FILOZOFIJA U 6. I 7. STOLJEĆU U GRČKOJ	661
I. PSEUDO-DIONIZIJE AREOPAGIT	661
1. Dionizijsko pitanje	661
2. Sačuvana djela	663
3. Teološka misao	665
4. Zakoni po kojima su uređene anđeoske i crkvene hijerarhije	671
5. Nauk o zlu	673
6. Liturgijski, sakramentalni i svetopisamski simbolizam	673

7. Misterijska teologija i tajna predaja	674
8. Mistični nauk	675
II. IVAN FILOPON	678
1. Prije obraćenja	678
2. Nakon obraćenja	679
2.1. Pobijanje vječnosti svijeta	679
2.2. Stvaranje svijeta	685
III. MAKSIM ISPOVJEDALAC	686
1. Bog	686
2. Kozmologija	690
3. Logos	692
4. Čovjek i svijet	694
5. Nauk o bitku i biću	698
6. Duša	700
7. Um	702
8. Strast i njezini učinci	703
9. Eshatologija	704
10. Apokatastaza	705
KAZALO ANTIČKIH AUTORA I ANONIMNIH DJELA	709
DODATAK HRVATSKOM IZDANJU	
ANTIČKI AUTORI I NJIHOVA DJELA	719
SIGLE I SKRAĆENICE	729
OPĆA BIBLIOGRAFIJA UZ POVIJEST PATRISTIČKE FILOZOFIJE	733
Bibliografije	733
Enciklopedije, rječnici, »instrumenta laboris«	734
Priručnici iz patrologije	735
Povijest antičke kršćanske literature	737
Kolekcije tekstova iz patrističkog razdoblja	737
1. Originalni tekstovi (s prijevodima ili bez njih)	738
2. Prijevodi	739
LITERATURA NA HRVATSKOM	751